Nikša Stančić
Dubravka Peić Čaldarović

UDK 929.6(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Rukopis prihvaćen za tisak 22. svibnja 2013.

PRVI SJEDINJENI GRB KRALJEVSTAVA DALMACIJE, HRVATSKE I SLAVONIJE IZ 1610. GODINE

Prema dosadašnjim istraživanjima povijesti hrvatskoga grba, smatralo se da se prvi hrvatski sjedinjeni grb – grb u kojemu su grbovi Hrvatske, Slavonije i Dalmacije smješteni u jednom štitu – nalazi na nadgrobnoj ploči bana Tome Erdödyja iz 1624. god. Autori iznose nove podatke koji pokazuju da se prvi hrvatski sjedinjeni grb nalazi u grbovnici Ivana Budora iz 1610. god. koju je izdao Matija II. Izlažu povijesne uvjete u kojima je novi grb nastao i stavljaju ga u odnos s grbovima na tzv. hrvatskom taliru Matije II. iz 1613. – 1616. god.

Ključne riječi: heraldika; grbovnica; prvi hrvatski sjedinjeni grb; Matija II.; Ivan Budor; ban Toma Erdödy.

Na tragu otkrića

Hrvatski je grb promjenama svoga oblika i sadržaja izražavao bitne promjene u povijesti Hrvatske. Jedna od takvih promjena dogodila se na početku 17. st., kada se pojavio prvi grb političkog teritorija pod povijesnim nazivom Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije koji je u jednom štitu ujedinio grbove svih triju hrvatskih povijesnih pokrajina. Prema dosadašnjim istraživanjima, prvi sjedinjeni grb Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, tj. grb koji u jednom štitu sadrži grbove Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, nalazi se na ploči u zidu iznad groba bana Tome Erdödyja iz 1624. god. u zagrebačkoj katedrali. U literaturi se navodi i da su se grbovi Hrvatske, Slavonije i Dalmacije prvi put u istom štitu našli zajedno i ranije, u grbu na taliru Matije II. Habsburškog iz 1613. – 1616. god., zbog čega je u literaturi taj talir nazivan hrvatskim talirom, ali se uz ta tri grba u štitu nalazi i grb Češke.[1] No, u novijoj heraldičkoj literaturi postojao je podatak o nešto ranijem hrvatskom sjedinjenom grbu iz grbovnice jedne hrvatske plemićke obitelji, ali taj popratni detalj iz grbovnice istraživačima grbova hrvatskoga plemstva nije privukao pažnju. S druge strane, istraživači povijesti hrvatskoga

[1] Dubravka PEIĆ ČALDAROVIĆ, Nikša STANČIĆ *Povijest hrvatskoga grba. Hrvatski grb u mijenama hrvatske povijesti od 14. do početka 21. stoljeća*, Zagreb: Školska knjiga, 2011., 58, 86-88, 232-240. Usp. također poglavlja posvećena hrvatskom grbu kod: Mario JAREB, *Hrvatski nacionalni simboli*, Zagreb: Alfa d.d. – Hrvatski institut za povijest, 2010., 30, 31.

državnog i nacionalnog grba nisu pomno pratili literaturu o plemićkim grbovnicama, te im je taj podatak sve dosad promicao.[2]

Naime, u novijem članku o grbovima i grbovnicama zelinskoga plemstva od sredine 14. do 19. st. autor Hrvoje Kekez s Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu donio je podatke o grbovnici koju je 1610. god. Ivanu Budoru dodijelio Matija II. To je vladar koji je tri godine kasnije, 1613. – 1616., kovao tzv. hrvatski talir. Uz članak je tiskana vrlo kvalitetna reprodukcija lista grbovnice sa slikom dodijeljenoga grba. Iz grbovnice je prenesen dio latinskoga teksta i hrvatski prijevod tog dijela teksta koji sadrži opis (blazon) dodijeljenoga grba. Dodijeljeni plemićki grb karakterističan je za grbove osoba koje su ga dobivale zbog zasluga u ratovima s Osmanskim Carstvom. Sastoji se od raskoljenog štita, pri čemu u prvom polju oklopljena ruka drži uspravljeni mač s nataknutom odsječenom osmanskom glavom koja je kroz čelo probodena okrnjenom strijelom, a u drugom polju dva anđela drže krunu urešenu crnim čapljinim perjem. Iznad grba obitelji Budor, uz gornji rub oslikane stranice, nalazi se sjedinjeni hrvatski grb, ali ga autor u tekstu nije opisao.[3]

Novijim radovima pripada i opširni prilog tiskan u časopisu *Podravina* 2003. god. u kojemu je autor Géza Pálffy iz Instituta za povijest Mađarske akademije znanosti u Budimpešti opisao povijest obitelji Budor od 13. do 18. st. i u prilogu donio cjelovit opširan latinski tekst grbovnice koju je Matija II. 1610. god. dodijelio Ivanu Budoru. Uz članak je priložena mala crno-bijela reprodukcija lista grbovnice sa slikom dodijeljenoga grba.[4] Opisujući oslikanu stranicu na kojoj je dodijeljeni plemićki grb središnji motiv, autor je konstatirao da se uz gornji rub

---

2 Nas je na trag dosad nepoznatoga najstarijeg hrvatskog sjedinjenog grba naveo nepovjesničar ali poznavatelj genealoške literature, redoviti profesor na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu akademik Nikola Kallay, a sve je počelo na Danima otvorenih vrata Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 2012. god. Prvog Dana otvorenih vrata, 13. studenog 2012., suautor ovog članka akademik Nikša Stančić održao je predavanje o povijesti hrvatskoga grba. U predavanju je prikazao na koji su način temeljne mijene hrvatske povijesti od kasnoga srednjeg vijeka do najnovijeg razdoblja nalazile izraz u obliku hrvatskoga grba. Među ostalim, naveo je i ovdje već spomenute podatke o prvome hrvatskom sjedinjenom grbu. Nakon predavanja akademik Nikola Kallay upozorio je predavača na članak o grbovnicama plemstva zelinskoga kraja koji donosi i presliku lista grbovnice kojom je Matija II. Habsburg dodijelio plemićki grb Ivanu Budoru, uz napomenu da se na njemu iznad grba obitelji Budor nalazi sjedinjeni grb Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Zahvaljujemo akademiku Kallayu što nas je upozorio na nama dotad nepoznat podatak i istodobno podatak koji raniji istraživači nisu prepoznali.

3 Hrvoje KEKEZ, Grbovnice i grbovi plemstva zelinskoga kraja, u: *Sveti Ivan Zelina – Povijest i kultura* (ur. Ante Gulin), Zagreb – Sveti Ivan Zelina: Odsjek za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU – Grad Sveti Ivan Zelina, 2010., 99-154. Odlomak o grbovnici obitelji Budor v. na str.112-115, a reprodukciju grba na str. 113.

4 Gaza PÁLFFY, Plemićka obitelj Budor iz Budrovca u razdoblju od 15. do 18. stoljeća, *Podravina*, 2, 2003., br. 3, str. 5-75.

stranice nalazi „ujedinjeni grb Kraljevstava Slavonije, Hrvatske i Dalmacije“[5]. No, nije krenuo dalje od opisa toga grba.

Nama je, naprotiv, u grbovnici pažnju privukao upravo grb Trojednoga Kraljevstva, jer smo utvrdili da je to najraniji dosad poznati hrvatski sjedinjeni grb.

1. Sjedinjeni grb Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u grbovnici Ivana Budora iz 1610. god.

Ivan Budor, kojemu je Matija II. 1610. god. dodijelio grbovnicu, primjer je pripadnika hrvatskog nižeg plemstva iz razdoblja s kraja 16. i početka 17. st. O njemu i njegovoj obitelji podatci postoje u tekstualnom dijelu grbovnice. Prikaz povijesti obitelji Budor očigledno je izrađen na osnovi podataka koje je Budor za svoje podneske crpio iz obiteljskog arhiva. Tekst o samom Ivanu Budoru sadrži opis njegova djelovanja i prije svega zasluga u ratovanju protiv Osmanskoga Carstva te u različitim upravnim službama zbog kojih mu se grb dodjeljuje. Obitelj Budor doselila se u prvoj polovici 13. st. iz ugarske Vesprimske županije u Križevačku županiju u tadašnjoj Slavoniji. Sjedište je imala u Budrovcu južno od Đurđevca. Njezini pripadnici obnašali su različite vojne službe, a bili su obrazovani te su obnašali i različite upravne poslove u županiji i u službi velikaških porodica. Pripadali su imućnijem nižem plemstvu. Križevačka županija našla se u 16. st. tijekom osmanskih osvajanja izravno na granici, te su pripadnici obitelji Budor sudjelovali u ratnim sukobima. Stekli su posjede u Križevačkoj, ali i u vrijeme rata sigurnijoj Varaždinskoj i Zagrebačkoj županiji. Ivan Budor rođen je oko 1565., a kao mladić posvetio se vojnoj službi. Bio je u vojnoj službi u čakovačkom dvoru kod Jurja Zrinskog i sudjelovao je kao konjanik u okršajima s osmanskim postrojbama koje su i u razdobljima mira provaljivale do u okolicu Varaždina i Čakovca. Nakon toga služio je kod različitih zapovjednika naizmjenično u Ugarskoj i Slavoniji. Pokazao se sposobnim vojnikom i organizatorom, te je s vremenom preuzeo vođenje pojedinih konjaničkih postrojba. God. 1593. sudjelovao je u vojsci bana Tome Erdödyja u bitci pod Siskom. Tijekom Dugoga rata koji je nakon toga uslijedio i koji je završio mirom na ušću Žitve 1606. god. sudjelovao je u postrojbama Jurja i (nakon njegove smrti) Nikole Zrinskog mlađeg u ratnim sukobima u Ugarskoj i Slavoniji. Po završetku rata 1606. do smrti oko 1620. god. obavljao je različite upravne poslove. U službi Zrinskih u Čakovcu bio je upravitelj njihova vlastelinstva, te je i u Saboru djelovao kao predstavnik Zrinskih. Sudjelovao je u obavljanju upravnih i sudskih poslova Varaždinske županije, a bio je i prisjednik Banskog stola (suda).[6]

[5] PÁLFFY, Plemićka obitelj Budor, 6.

[6] PÁLFFY, Plemićka obitelj Budor, 21-37. O Ivanu Budoru v. kod: Emilij LASZOWSKI, Hrvatski junak Ivan

Grbovnicom izdanom u Beču 1. prosinca 1610. Matija II. dodijelio je grb Ivanu Budoru, njegovoj obitelji i nasljednicima. Grbovnica se čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.[7] Pisana je na pergamentu i sastoji se od dvanaest listova. Na prvom je listu na aversu (f 1a) natpis, vjerojatno kasniji: *Armales Joannis Budor*, a na reversu (f 1r) kolorirana slika s dodijeljenim grbom u sredini. Tekst grbovnice obuhvaća daljnjih 11 listova (f 2-11), dok je zadnji list prazan (f 12). Na kraju teksta (f 11r) potpisi su kralja Matije II., kancelara Ugarske dvorske kancelarije u Beču Valentina Lééepesa i sastavljača grbovnice, tajnika Laurencija Ferenczffyja.

Na oslikanoj stranici (sl. 1) u sredini se nalazi dodijeljeni grb, s lijeve i desne strane dodijeljenoga grba prikazani su ugarski kraljevi svetci, lijevo sv. Stjepan i desno sv. Ladislav, a iznad njih uz gornji rub stranice nalazi se s lijeve strane stari arpadovićevski grb i s desne novi grb Ugarske. Između tih grbova, uz gornji rub stranice u sredini, nalazi se sjedinjeni grb, tj. štit koji sadrži grb Hrvatske i modificirani grb Slavonije te u srcu štita grb Dalmacije (sl. 2). Opis sjedinjenoga grba u grbovnici Ivana Budora u skladu s heraldičkim pravilima glasi:

Štit raskoljen, desno u crvenom plava desno-kosa greda po kojoj trči kuna (Slavonija), lijevo srebrno-crveno šahirano polje 9x4 (Hrvatska), srce štita u crvenom tri zlatne leopardove[8] *glave (Dalmacija); u nakitu zlatna kraljevska kruna.*

Grb Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije iz grbovnice Ivana Budora iz 1610. god. najraniji je poznati sjedinjeni grb Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Stariji je četrnaest godina od prvoga dosad poznatoga hrvatskog sjedinjenog grba na grobu bana Tome Erdödyja iz 1624. god. Također je tri godine stariji od grba na tzv. hrvatskom taliru Matije II. iz 1613. – 1616. u kojemu se doduše prvi put nalaze u istom štitu grbovi Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, ali koji kao cjelina nije grb trojednih kraljevina već vladarski grb Matije II. Zbog toga se u kvadriranom štitu osim grbova triju hrvatskih zemalja nalazi i grb Češke te (u srcu štita) Matijini osobni dinastički simboli.

Pojava sjedinjenoga grba Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije jedna je od prekretnica u povijesti hrvatskoga grba.

Budor, *Prosvjeta* 7, br. 11, 1899., str. 336-338; Mladen HOUŠKA et al., *Zelinska kronika*, Sv. Ivan Zelina: Matica hrvatska, 1994., str. 79-92.

7 *Armales Joannis Budor*, Arhiv HAZU, Armales, DCLXXXIX: A 44.

8 U heraldičkom opisu grba (blazoniranju) lavlja glava naziva se tako ako je prikazana u profilu ili poluprofilu, a ako je okrenuta *en face,* naziva se leopardovom glavom.

Slika 1. Oslikana stranica grbovnice Ivana Budora iz god. 1610. (f 1r). Foto: Goran Kos

Slika 2. Sjedinjeni grb Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Detalj s oslikane stranice grbovnice Ivana Budora iz 1610.

2. Od jednog do tri grba

Prvi hrvatski grb – tri lavlje/leopardove glave (sl. 3) – nastao je u 14. st. nakon što je kralj Ludovik I. Anžuvinac preuzimanjem kastruma Ostrovice od Jurja III. Šubića 1347. u zamjenu za Zrin uspostavio vlast u Hrvatskoj i zatim 1358. god. Zadarskim mirom s Venecijom stekao Dalmaciju. Time je bilo obnovljeno teritorijalno jedinstvo hrvatskoga kraljevstva pod nazivom Kraljevstva Dalmacije i Hrvatske *(Regnum Dalmatiae et Croatiae)* u zajednici s Ugarskom.[9] Tim imenom označavan je kao jedinstvena državnopravna cjelina teritorij Dalmacije na jadranskoj obali i otocima, Hrvatske od zaleđa dalmatinskih gradova i Podvelebitskog kanala s Kvarnerskim otocima do Kapele, na istoku do promjenjive granice na Vrbasu te teritorij Slavonije sjeverno od Kapele i, obuhvaćajući područja donjeg toka Une i Vrbasa, preko Save do Drave. Slavonija je od vremena narodne dinastije bila dio Hrvatsko-Dalmatinskoga Kraljevstva bez vlastita političkog identiteta. Nakon pristupanja Hrvatske zajednici s Ugarskom Slavonija je ostala u državnopravnom pogledu sastavni dio Hrvatsko-Dalmatinskoga Kraljevstva, ali je dobila status zasebne upravne cjeline. Imala je vlastiti sabor, bila je s Ugarskom u tješnjoj zajednici i slala je svoje zastupnike u Ugarski sabor te je imala status sličan Erdelju.[10]

Slika 3. Prvi grb Hrvatske *(Regnum Dalmatiae et Croatiae),* poslije 1347. Ostrovica. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split. Foto: Zoran Alajbeg.

9 PEIĆ ČALDAROVIĆ, STANČIĆ, 26-30, 223.

10 Attila ZSOLDOS, Hrvatska i Slavonija u srednjovjekovnoj Ugarskoj kraljevini, u *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918. – zbornik radova* (ur. Milan KRUHEK), Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004., 19-26; Geza PÁLFFY, Hrvatska i Slavonija u sklopu Ugarske kraljevine u 16.-17. stoljeću, na i mj., 113-123.

Od početka 15. st. otpočeo je proces dezintegracije hrvatskoga prostora koji će rezultirati pojavom zasebnih grbova za tri hrvatska povijesna teritorija. Taj proces započeo je nakon što je Ladislav Napuljski 1409. prodao svoja prava na Dalmaciju Veneciji, koja ih je do 1420. god. i realizirala, a do 1480. god. stjecanjem dotad frankopanskoga Krka stekla sve otoke. Usprkos tome, pojam državnopravnog jedinstva triju povijesnih teritorija ostao je očuvan u nazivu Kraljevstva Dalmacije i Hrvatske i u jedinstvenom grbu (tri lavlje/leopardove glave).

Proces teritorijalne dezintegracije nastavljen je tijekom 15. i zatim u 16. st. osmanskim osvajanjima koja su se kretala preko Hrvatske i Slavonije te Ugarske, usmjerena dalje prema srednjoj Europi. „Rasap hrvatskoga kraljevstva" najavljen porazom hrvatske vojske na Krbavskom polju 1483. god. našao je svoj simbolički izraz u pojavi zasebnih grbova triju hrvatskih povijesnih teritorija. Prvi poznati zasebni grb Hrvatske južno od Kapele s motivom crvenih i bijelih polja nastao je 1495. god. u prijestolnici pretendenta na ugarsko i hrvatsko prijestolje cara Maksimilijana I., vjerojatno u dogovoru s njegovim pristašama iz Hrvatske (sl. 4). Sačuvan je na svodu kuće gradskog suca Waltera Zellera u Innsbrucku. Na svodu je odvojeno naslikan i grb s tri lavlje/leopardove glave, sada kao grb Dalmacije (sl. 4).[11] Istodobno je slavonsko plemstvo od Vladislava II. Jagelovića samo zatražilo zasebni grb za Slavoniju. Vladislav je grbovnicom izdanom 1496. god. Slavoniji dodijelio grb s kunom kao središnjim motivom (sl. 6). U tekstu grbovnice Vladislav je u intitulaciji sebe nazvao kraljem Ugarske te Dalmacije i Hrvatske, ne i Slavonije, ali je u samom tekstu grbovnice na više mjesta Slavoniju nazvao kraljevstvom *(regnum nostrum Sclavonie).* U tekstu se napose ističu zasluge slavonskoga plemstva u obrani Ugarske od osmanskih osvajanja, zbog čega Slavoniju naziva predziđem *(antemurale)* Ugarskoga Kraljevstva.[12] Slavonsko plemstvo partikularni je interes pokazalo kada je 1515. god. odbilo Vladislavov zahtjev da pomogne hrvatskom plemstvu u obrani od osmanskih napada opravdavajući to, riječima grbovnice, svojom ulogom u obrani svojih i ugarskih južnih granica.[13]

11 PEIĆ ČALDAROVIĆ, STANČIĆ,49-52, 228.

12 Ivan BOJNIČIĆ, Grbovnica Kraljevine Slavonije, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1, 1895.,str. 14-22; PEIĆ ČALDAROVIĆ, STANČIĆ, 74-75, 328.

13 Milan KRUHEK, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1995., str. 62.

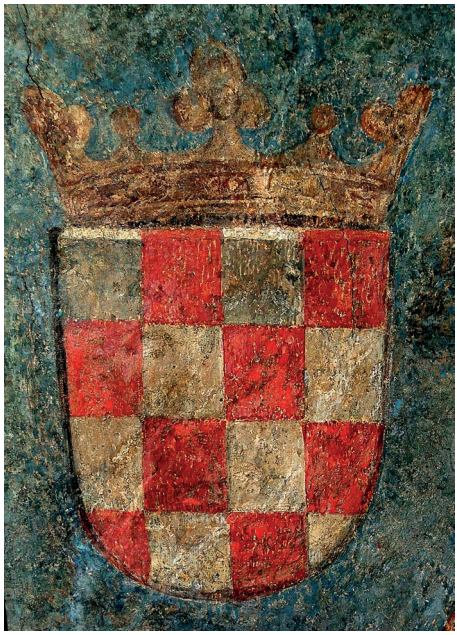

Slika 4. Grb Hrvatske iz kuće gradskog suca Waltera Zellera u Insbrucku, 1494. god.

Slika 5. Grb Dalmacije iz kuće iz gradskog suca Waltera Zellera u Insbrucku, 1494. god.

Slika 6. Grb Slavonije iz grbovnice koju je dodijelio Vladislav II. Jagelović, 1495. god.

Razlike u političkoj orijentaciji između hrvatskog i slavonskog plemstva pokazale su se nakon pogibije posljednjeg Jagelovića Ludovika II. u bitci kod Mohača 1526. god., nakon čega je ugarsko-hrvatsko prijestolje ostalo ispražnjeno. Plemstvo u ugroženijoj Hrvatskoj južno od Kapele u obrani od osmanskih osvajanja potražilo je oslonac u Habsburgovcima, odnosno u svom srednjoeuropskom zaleđu, te je 1527. god. izabralo za kralja nadvojvodu Ferdinanda. Slavonsko se plemstvo, naprotiv, zajedno s mađarskim plemstvom priklonilo izboru domaće mađarske dinastije i izabralo za kralja Ivana Zapolju. Ferdinanda Habsburškog slavonsko je plemstvo prihvatilo nakon unutarnjih sukoba 1530., a mađarsko plemstvo konačno 1538. god. Time je kriza u odnosima hrvatskoga i slavonskog plemstva bila prevladana.

Osmanska osvajanja i dalje su tijekom 16. st. nastavljena, te su Hrvatska i Slavonija do pretkraj stoljeća bile svedene na svoj povijesni teritorijalni minimum, na *reliquiae reliquiarum*, uski pojas uz granicu prema habsburškim nasljednim zemljama od Drave do podvelebitskog kanala. Pod osmansku vlast pali su gradovi u Hrvatskoj Klis iznad Splita, Knin, Bihač te Virovitica u Slavoniji. Dalmacija pod mletačkom vlasti bila je osmanskim osvajanjima teritorijalno ograničena na uski kopneni pojas i otoke. I Ugarska je bila svedena na svoje *reliquiae reliquiarum*, uski pojas uz granicu s habsburškim nasljednim zemljama.

Širenje osmanskih osvajanja uputilo je hrvatsko i slavonsko plemstvo na suradnju, te su nakon 1530. god. hrvatski i slavonski sabor nekoliko puta zasjedali zajedno kako bi raspravljali o obrani od osmanskih napada. Sabor Hrvatske južno od Kapele je 1558. god. zadnji put zasjedao samostalno, a od te godine hrvatsko i slavonsko plemstvo trajno zasjeda u zajedničkom saboru. Tako je jedna od posljedica osmanskih osvajanja bilo potiskivanje hrvatskoga političkog središta s prostora između Jadrana i Kapele prema sjeveru, na teritorij Slavonije od Kapele do Drave. Također, u zajedničkom saboru spojile su se dvije tradicije – tradicija plemstva Hrvatske južno od Kapele o kontinuitetu hrvatskoga srednjovjekovnog državnopravnog identiteta i tradicija slavonskog plemstva o užoj zajednici Slavonije i Ugarske, zbog čega je Slavonski sabor slao svoje predstavnike u Ugarski sabor, što će od sada činiti i zajednički sabor.

Istodobno su i migracije stanovništva, izazvane osmanskim prodorima, pridonijele homogenizaciji plemstva dviju povijesnih pokrajina. Hrvatsko plemstvo koje se iz ugroženijeg prostora južno od Kapele selilo u tadašnju Slavoniju nosilo je sa sobom hrvatsko ime i rabilo ga je u županijskim i drugim službama koje je preuzimalo. Tako je otpočeo proces homogenizacije tijekom kojega će se ime Hrvatske već od sredine 16. st. postupno prenositi i na dotadašnju Slavoniju. O tome svjedoči i dokument Rudolfa II. iz 1557. u kojemu je navedeno da se teritorij Zagrebačke županije južno od Kupe (tj. teritorij od Kupe do Kapele koji je dotad ubrajan u Slavoniju) u to vrijeme naziva Hrvatskom *(hoc tempore Croatia dicitur).*[14]

Državnopravno jedinstvo zemalja sjeverno i južno od Kapele u 16. st. na simboličkoj se razini manifestiralo u nazivu kraljevstva dodavanjem dotad uobičajenom nazivu Kraljevstva Dalmacije i Hrvatske imena Slavonije.

Poimanje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije kao državnopravne cjeline najjasnije je dolazilo do izražaja u naslovu bana kao nositelja vrhovne vlasti i kao simbola jedinstvenog političkog identiteta triju povijesnih teritorija. Sami banovi sebe naslovljuju punim naslovom bana Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, a takav im naslov daju i vladari. Takav naslov redovito su rabili i vladari imenujući banove ili obraćajući im se, što govori da je u vrijeme zadnjih Jagelovića i zatim Habsburgovaca to bila uobičajena praksa središnjih upravnih tijela – Ugarske dvorske kancelarije u Požunu i zatim u Beču. Kraljica Marija, udovica Vladislava II., obratila se 1526. god. banu Franji Batthányju kao banu Dalmacije, Hrvatske i Slavonije *(Dalmacie, Croacie et Sclavonie bano),*[15] a Ferdinand I. kao

[14] Géza PÁLFFY, Jedan od temeljnih izvora hrvatske povijesti: pozivnica zajedničkog Hrvatsko-slavonskog sabora iz 1558. godine, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 32., 2005.,str. 48-51.

[15] Poziv kraljice Marije banu Franji Batthányiju, Požun, 9.(19.) listopada 1526., kod: ŠIŠIĆ, *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Hrvatski saborski spisi*, knj. 1, Zagreb: JAZU: 1912., str. 14.

novoizabrani kralj 1527. god. Batthányja je ponovo imenovao banom s istim naslovom *(regnorum nostrorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie banum /.../ creavimus).*[16] Takav je naslov za sebe 1557. god. upotrijebio ban Petar Erdödy *(regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie banus).*[17]

Dva su sabora do spajanja u jedan sabor zasjedala pod zasebnim imenima Sabora Hrvatske i Sabora Slavonije. Tim nazivima konstatirano je činjenično stanje u kojemu su to bile staleške skupštine dvaju upravnih teritorija. Tako je Sabor Hrvatske 1558., na zadnjoj samostalnoj sjednici uoči konačnog ujedinjenja sa Slavonskim saborom iste godine, zasjedao pod nazivom staleža i redova Kraljevstva Hrvatske *(status et ordines regni Croatiae).*[18] A od te godine zajednički sabor – polazeći također od postojeće situacije – zasjeda pod spojenim nazivom dvaju dotadašnjih sabora, kao Sabor (staleži i redova, opća skupština i sl.) Kraljevstava Hrvatske i Slavonije (npr. *status et ordines regnorum Croatiae et Sclavoniae*).[19] Naprotiv, vladari i članovi dinastije redovito ga nazivaju punim državnopravnim nazivom Sabora Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, jednako kao što to čine u naslovima bana. Tako sabor nazivaju kralj Ferdinand I. 1563.,[20] Maksimilijan II. 1567.,[21] nadvojvoda Karlo 1589.,[22] Rudolf II. 1595.[23] Tako ga nazivaju i središnja upravna tijela poput Ugarske komore u Požunu 1563.[24]

Naprotiv, 16. stoljeće na hrvatskom prostoru nije bilo plodno u simboličkom iskazivanju političkog identiteta sredstvima heraldike. Grb Hrvatske južno od Kapele s crvenim i bijelim poljima iz 1495. god. kakav se nalazi u Innsbrucku prvi se i jedini put u 16. st. u samoj Hrvatskoj našao na pečatu kojim je ovjerovljena cetinska diploma iz 1527. god. sa zaključkom Hrvatskog sabora o izboru Ferdinanda Habsburškog za kralja Hrvatske.[25] Naprotiv, pečatom s grbom Sla-

16 Ferdinand I. – Hrvatskom i Slavonskom saboru, Prag, 9. ožujka 1527., ŠIŠIĆ, Acta comitialia, knj. 1, str. 92.

17 Petar Erdödy – krajiškom zapovjedniku Ivanu Ajtiću, 12. ožujka 1557., kod: Ferdo ŠIŠIĆ, *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Hrvatski saborski spisi*, Zagreb: JAZU, knj. 3, 1912., str. 12.

18 Zaključci sabora Hrvatske u Stjeničnjaku od 17. srpnja 1558., kod: ŠIŠIĆ, Acta comitialia, knj. 3, str. 21.

19 Zaključci sabora Hrvatske i Slavonije,u Zagreb, 21. svibnja 1559., kod: ŠIŠIĆ, Acta comitialia, knj. 3, str. 55.

20 Usp. nav. obavijest Ugarske komore banu Petri Erdödyju, Požun, 20. lipnja 1563. kod: ŠIŠIĆ, Acta comitialia, knj. 3., str. 105.

21 Maksimilijan – svom izaslaniku na sabor, Beč, 28. kolovoza 1567., kod: ŠIŠIĆ, Acta comitialia, knj. 3., str. 158.

22 Nadvojvoda Karlo – Saboru, Graz, 15. svibnja 1589., kod: ŠIŠIĆ, *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Hrvatski saborski spisi*, knj. 5., Zagreb: HAZU, 1918., str. 581.

23 Rudolf II. – Tomi Erdödyju, Prag, 19. kolovoza 1595., kod: ŠIŠIĆ, *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Hrvatski saborski spisi*, knj. 4., Zagreb: HAZU, 1817., str. 333.

24 Ugarska komora – banu Petru Erdödyju, Požun, 20. lipnja 1563., kod: ŠIŠIĆ, Acta comitialia, knj. 3., str. 105.

25 PEIĆ ČALDAROVIĆ, STANČIĆ, 68-69, 235.

vonije iz grbovnice Vladislava II. iz 1496. već su od sljedeće, 1497., god. ovjerovljavani zaključci Slavonskog sabora, a ostao je u trajnoj uporabi i nakon što su se dva sabora ujedinila, te su od 1558. god. njime ovjerovljavani zaključci zajedničkog sabora Hrvatske i Slavonije. [26] U takvoj je uporabi ostao sve do početka 19. st. U 16. st. nema drugih primjera uporabe slavonskoga grba na hrvatskom prostoru, jednako kao ni najstarijega hrvatskog grba s tri lavlje/leopardove glave. Sva tri grba bila su istaknuta zajedno, premda i tada pojedinačno i odvojeno, na zasebnim zastavama koje je nosilo hrvatsko i slavonsko plemstvo prilikom krunidbe Maksimilijana II. za ugarsko-hrvatskoga kralja 1563. god. u Požunu.[27]

Iz 16. st. sačuvani su brojniji vladarski grbovi koji sadrže i grbove hrvatskih zemalja, ali u dvjema varijantama, pri čemu se slavonski grb ni u jednoj ne pojavljuje. U jednoj se varijanti vladarskim grbovima uz brojne grbove kraljevina, kneževina itd. kao simbol cjeline hrvatskih zemalja pojavljuje samo najstariji grb Hrvatske s tri lavlje/leopardove glave, kao što je to činio Vladislav II. Jagelović (koji je dodijelio grb Slavoniji) u svom pečatu s kraja 15. i početka 16. st.,[28] kao i Habsburgovci Maksimilijan II. (1575.) i Rudolf II. (1598.) na svojim talirima.[29] U drugoj su varijanti u vladarski grb uvršteni zajedno grb Hrvatske s crveno-bijelim poljima i grb s tri lavlje/leopardove glave kao grb Dalmacije, kao što je to na velikom taliru 1525. i uz portret Ludovika II. Jagelovića[30] te na taliru Habsburgovaca Ferdinanda I. 1529. god.[31] Vladari Jagelovići i Habsburgovci i na takav su, reduciran način na ograničenom prostoru pečata i novca iskazivali stajalište o državnopravnom jedinstvu hrvatskih zemalja koje su eksplicitno izražavali banskim naslovima.

Izrazitije promjene u nazivu sabora i izgledu grba počet će se na hrvatskom prostoru iskazivati na početku 17. st., po završetku Dugog rata okončanog 1606. god.

3. „Dugi rat" potkraj 16. i na početku 17. st. i vrijeme nakon njega

Zadnje desetljeće 16. i prvo desetljeće 17. st. bili su ispunjeni ratnim i političkim zbivanjima u kojima su sudjelovali akteri koji se u ovom radu spominju u vezi s nastankom hrvatskoga sjedinjenog grba – Ivan Budor i nadvojvoda, kasnije kralj, Matija II. te ban Toma Erdödy. „Dugi rat" 1593. – 1606., kojemu su na hr-

26 PEIĆ ČALDAROVIĆ, STANČIĆ, 82-23, 238.
27 Neven BUDAK, Mario STRECHA, Željko KRUŠELJ, *Habsburzi i Hrvati*, Zagreb: Srednja Europa, 2003., str. 53.
28 PEIĆ ČALDAROVIĆ, STANČIĆ, 56.
29 PEIĆ ČALDAROVIĆ, STANČIĆ,57.
30 PEIĆ ČALDAROVIĆ, STANČIĆ, 55- 56, 230.
31 PEIĆ ČALDAROVIĆ, STANČIĆ, 85, 239.

vatskom prostoru od 1591. prethodili ozbiljni ratni sukobi, označio je prekretnicu u odnosima snaga na bojištu. Općem ratu s Osmanskim Carstvom prethodila je 1593. god. bitka pod Siskom u kojoj je ban Toma Erdödy izvojevao pobjedu nad osmanskom vojskom. Bila je to prva velika pobjeda kršćanske vojske, te je ona odjeknula širom Europe. U bitci je u postrojbi Jurja Zrinskog sudjelovao i Ivan Budor.[32] Tijekom iscrpljujućeg rata koji se vodio sjeverno i južno od Drave bilo je pomicanja granica u jednom i drugom pravcu. Zadnje godine rata na početku 17. st. bile su isprepletene vjerskim sukobima u Ugarskoj potaknutima protureformacijskom politikom cara Rudolfa II. Naime, Rudolf je 1604., potvrđujući zaključke Ugarskoga sabora, u njih unio odredbe kojima su bila ukinuta prava koja su dotad uživali protestanti. [33] Nakon toga došlo je u Ugarskoj i Erdelju do pobune pod vodstvom Stjepana Bočkaja, koji se pritom priklonio Osmanskom Carstvu. Bočkaj je 1605. god. pozvao hrvatsko plemstvo da mu se pridruži u ratu protiv Matije, ali ban Ivan Drašković nije samo odbio Bočkajev poziv već je krenuo protiv Bočkaja u Ugarsku i zajedno s postrojbama hrvatskih velikaša porazio njegovu vojsku. U postrojbi Nikole Zrinskog u tom je sukobu sudjelovao i Ivan Budor.[34]

Rudolf – koji je stolovao u praškim Hradčanima i zaokupljao se umjetnošću, alkemijom i spiritizmom – rješavanje poslova u Ugarskoj prepustio je mlađem bratu nadvojvodi Matiji, koji je bio protivnik reformacije, ali je iz političkih razloga bio spreman na kompromise. On je 1606. u Beču sklopio s Bočkajem mir kojim je u Ugarskoj dozvoljena sloboda vjeroispovijesti. Nakon toga je iste godine sklopio s Osmanskim Carstvom mir na ušću Žitve (Szitvatoroki béke), prvi mir koji je okončan bez novih proširenja osmanskih teritorija.[35] Tijek i ishod rata otvorili su nade da će biti moguće pokrenuti habsburšku *reconquistu* na prostoru srednje i jugoistočne Europe. Uspostavljena je ravnoteža snaga koja će potrajati do ratova krajem 17. i na početku 18. st. u kojima su oslobođeni ugarski te dijelovi hrvatskih povijesnih teritorija. Perspektive koje su otvorili rezultati Dugog rata bile su i povod za oblikovanje programa obnove teritorijalnog jedinstva hrvatskoga prostora.

Nakon zaključenja Bečkog mira i mira na ušću Žitve Matija je odlučio nesposobnom bratu oduzeti stvarnu vlast u habsburškim zemljama. Sastanku pred-

32 PÁLFFY, Plemićka obitelj Budor, 27.

33 Lászó KONTLER, *Povijest Mađarske / Tisuću godina u Srednjoj Europi*, Zagreb: Srednja Europa, 2001., str. 168-172.

34 PALFFY, Plemićka obitelj Budor, 33, nije točno prikazao stranu na kojoj se borio Zrinski, a vjerojatno je do pogreške došlo u prijevodu njegova teksta s mađarskog.

35 *Geschichte Ungarns* (ur. István Görgy TÓTH), Budimpešta: Corvina Verlag – Osiris Verlag, 2005., str. 249-264.

stavnika habsburških nasljednih zemalja koje su poduprle Matiju u Požunu iz Hrvatske su prisustvovali bivši banovi Toma Erdödy i Ivan Drašković.[36] Matija je zatim prisilio brata da mu prepusti vlast, pri čemu je Rudolf zadržao carski naslov, a Matiju je imenovao nasljednikom na češkom prijestolju i prijestolju Njemačko-Rimskog Carstva. Matija je nakon toga 1608. okrunjen za ugarsko-hrvatskoga kralja pod imenom Matije II., a nakon bratove smrti 1611. preuzeo je i češku krunu te krunu Njemačko-Rimskog Carstva.

Matija je potporu mađarskog plemstva protiv brata ishodio obećanjem o poštivanju ugarske staleške ustavnosti. Naime, Habsburgovci su u 16. st. izgrađivali središnje državne institucije koje su narušavale ugarsku i hrvatsku stalešku ustavnost, napose ograničavajući ovlasti palatina i bana, što je izazivalo proteste ugarskog i hrvatskog plemstva. Matija je svoja obećanja ispunio 1608. god. „predkrunidbenim zakonima".[37] No, Matija je nakon krunidbe pokazao da je spreman tek djelomično se pridržavati zakona koje je potvrdio i tek dijelom nagraditi pojedince koji su ga u stjecanju krune podržali. Tomu Erdödyja, koji ga je podržao u sukobu s Rudolfom i koji je bio istaknuti pristalica protureformacije, predložio je 1608. kao svog kandidata za mjesto ugarskog palatina, ali je Ugarski sabor izabrao kandidata mađarskog plemstva protestanta Stjepana Illésházyja. Matija nakon toga nije imenovao povjerenike za uvođenje Illésházyja u čast palatina, čime on nije dobio pune ovlasti. Dapače, iste je godine Erdödyja imenovao banom, ali također čitavo vrijeme Erdödyjeva banovanja (do 1614.) nije poslao povjerenika da ga pred Saborom uvede u bansku čast. Time ni Erdödy nije dobio pune banske ovlasti, ali mu ih je dao Sabor.[38]

Matija je, dakle, pokazao da slijedi politiku svojih prethodnika i nastoji ograničiti samostalnost mađarskog i hrvatskog plemstva, ali je poput njih – što će pokazati i opremom grbovnice Ivana Budora – priznavao politički identitet Ugarske i također politički identitet Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u zajednici s Ugarskom. Tako je taj politički identitet i nazvao 1608. god. naslovljujući bana Tomu Erdödyja *regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae banus*[39], ali mu, ne šaljući svog povjerenika da ga uvede u bansku čast, nije dao i pune banske ovlasti.

---

36 Karlo HORVAT, *Toma Erdedi-Bakač ban hrvatski*, Zagreb, 1900., str. 93, 94.
37 KONTLER, 174.
38 HORVAT, 95.
39 Matija II. – gradu Varaždinu, Beč, 17. prosinca 1806., kod: ŠIŠIĆ, Acta comitialia, knj. 5, Zagreb: JAZU, 1918., str. 10.

4. Suradnja hrvatskog i mađarskog plemstva, početci bečkog centralizma i plemićki protonacionalizam

Tijekom 16. st. definirao se u Ugarskoj i Hrvatskoj vodeći društveni sloj, sloj društvene elite u kojoj se uz više plemstvo poput Zrinskih, Frankopana, Draškovića, Erdödyja i drugih etablirao širok sloj nižeg plemstva različita imovnog stanja.[40] Niže plemstvo, kojemu je pripadao i Ivan Budor, obnašalo je različite upravne, sudske i vojne službe, osim službe velikog župana, kojega je vladar imenovao iz redova visokog plemstva. Često je obavljalo različite upravne poslove na vlastelinstvima ili vojne poslove u službi višeg plemstva. Steklo je i političku važnost u državnim poslovima sudjelujući i u radu Sabora.

Hrvatsko je plemstvo u vojnim i političkim pitanjima surađivalo s mađarskim plemstvom, a u obrani od osmanskih osvajanja hrvatske postrojbe sudjelovale su u ratnim sukobima južno i sjeverno od Drave. Zajedno s ugarskim plemstvom hrvatsko je plemstvo pružalo i otpor habsburškim početnim nastojanjima koja su vodila ograničavanju ugarske i hrvatske ustavnosti. Mađarsko plemstvo u tom razdoblju, jednako ugroženo osmanskim osvajanjima i habsburškim centralističkim nastojanjima, nije pokazivalo hegemonističke težnje prema Hrvatskoj. Te će se težnje pokazati nakon ratova s kraja 17. i početka 18. st. kojima su bili oslobođeni povijesni teritoriji Ugarske. Hrvatska i Slavonija imale su s Ugarskom zajednički politički sustav utemeljen na staleškoj ustavnosti, pri čemu su raspolagale skupom vlastitih pravnih institucija, tzv. municipalnih prava, različitih od ugarskih.[41]

Plemstvo kojemu je pripadao i Ivan Budor bilo je nositelj poimanja o političkom identitetu teritorija na kojemu djeluje. Može se govoriti o patriotizmu, osjećaju pripadnosti političkoj zajednici kao domovini *(patria).* Kod hrvatskog i slavonskog plemstva to je bio osjećaj lojalnosti prema zajednici plemstva na političkom teritoriju tadašnje Hrvatske i Slavonije koji kao jedinstveni državnopravni identitet nosi naziv Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. U historiografiji se o tom osjećaju govori kao o nacionalnom osjećaju. [42] Otpor centralističkim nastojanjima dvora bio je izraz takvog plemićkog osjećaja kolektivnog identiteta, premda bi bilo primjerenije govoriti o patriotizmu ili o plemićkom protonacionalizmu.

---

40 Geschichte Ungarns, 200-205.; *Povijest Hrvata / Druga knjiga / Od kraja 15. stoljeća da kraja Prvoga svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić, Lovorka ĆORALIĆ), Zagreb: Školska knjiga, 2005., str. 55.

41 Prvu cjelovitu formulaciju dao im je 1830. god. protonotar kraljevstva Josip Kušević u anonimnoj brošuri *De municipalibus juribus et statitis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. Usp. prijevod Franje Ksavera ŽIGROVIĆA PRETOČKOG *O samosvojnih pravih i pravilih kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1883.

42 BUDAK, STRECHA, KRUŠELJ, *Habsburzi i Hrvati*, Zagreb: Srednja Europa, 2003., str. 49.

Taj osjećaj pripadnosti političkom identitetu došao je nakon mira iz 1606. do izražaja u nazivu Sabora, koji se na početku 17. st. – drugačije od dotadašnje prakse – u zapisnicima zasjedanja češće naziva, u različitim varijantama, Skupštinom staleža i redova Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije *(status et ordines regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae).* Tako se naziva u zapisnicima saborskih zasjedanja iz 1613., 1619., 1628. i 1629.,[43] tj. u vrijeme nastanka grbovnice Ivana Budora (1610.), tzv. hrvatskog talira Matije II. (1613. – 1616.) i ploče iznad groba bana Tome Erdödyja (1624.). Nakon toga se tijekom sljedećih pet desetljeća 17. st. u saborskim zapisnicima trojni naziv i naziv sabora Hrvatske i Slavonije izmjenjuju,[44] da se od 1684. god. naziv „Sabor Dalmacije, Hrvatske i Slavonije", uz pojedine iznimke, konačno ustali.[45]

Heraldičkom je simbolikom poimanje o jedinstvenom političkom identitetu Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prvi put izraženo u grbovnici Ivana Budora iz 1610. godine.

5. Nakon mira na ušću Žitve iz 1606. god. – simbolika talira Matije II. i grbovnice Ivana Budora

Na simboličkoj razini Matija II. je, poput svojih habsburških prethodnika, uza sve svoje centralističke intencije, uvažavao političke identitete zemalja kojima je nakon 1608. kraljevao i kitio se njihovim kraljevskim naslovima. To je pokazao i na prvim talirima koje je počeo izdavati.

Nakon što je 1608. god. stupio na ugarsko i hrvatsko prijestolje, Matija II. sljedeće je, 1609., god. počeo izdavati prvu seriju svojih talira. Ta **prva izdanja Matijinih talira, iz 1609. – 1611. god.**,[46] grafičkom obradom i simbolikom slijedila su obrasce novca koji su kovali njegovi prethodnici Jagelovići i Habsburzi sve do tada još uvijek aktualnog njemačko-rimskog cara Matijina brata Rudolfa II. Njegovi i Rudolfovi taliri kovani su i u istoj kovnici u Kremnici u gornjoj Ugarskoj, danas u Slovačkoj.[47] Prvi Matijini taliri razlikuju se od kasnijih, tzv. hrvatskih talira iz razdoblja 1613. – 1616. U prvim izdanjima talira najprisutniji su simboli Ugarske, što je i razumljivo jer je naslov Ugarskoga Kraljevstva najviši

43 Kod: ŠIŠIĆ, Acta comitialia, knj. 5., str. 69, 235, 447, 457.

44 V. kod: *Zaključci Hrvatskog sabora* (prir. Josip BUTORAC et al.), Zagreb, Arhiv Hrvatske u Zagrebu, knj. 1 (1631.-1693.), 2 (1693.-1713.), Zagreb, 1958., passim.

45 Zaključci zasjedanja sabora od 11. prosinca 1684, kod: Zaključci Hrvatskog sabora, knj. 1., str. 456; usp. dalje u knj. 1. do 1693. i u knj. 2. do 1713.

46 U Arheološkom muzeju u Zagrebu nalaze se taliri Matije II. iz god. 1609. i 1611., inv. br. E18941 i E18953.

47 Taliri koje su izdavali Maksimilijan II. i Rudolf II. te Matija II. nose oznaku kovnice u Kremnici „KB". Usp. Irislav DOLENEC, *Hrvatska numizmatika od početaka do danas*, Zagreb: Prvi hrvatski bankovni muzej Privredne banke, 1993., str. 113.

naslov koji je Matija tada nosio, i naslov budućeg kralja Češke *(DESIGN[ATUS] IN REGEM BO[HEMIAE]).* Grb Hrvatskoga Kraljevstva označen je u grbovnom štitu na reversu. U kvadriranom grbovnom štitu grbovi su poredani, očigledno hijerarhijski, redom u poljima: 1. grb Ugarske, 2. grb Češke, 3. grb Hrvatske (tri lavlje/leopardove glave), 4. grb Tirola (sl. 7). Matija je, dakle, cjelinu hrvatskih zemalja označio na jednak način kako su to – kao što je već navedeno – na ograničenom prostoru svojih talira činili njegovi prethodnici.

Slika 7. Talir Matije II. 1609. – 1611. (primjerak iz 1609.). Na reversu u grbovnom štitu nalaze se grbovi Ugarske, Češke, Hrvatske (tri lavlje/leopardove glave) i Tirola.

Slika 8. Tzv. hrvatski talir Matije II. 1613. – 1616. (primjerak iz 1616.). Na reversu su u grbovnom štitu grbovi Češke, Dalmacije (tri lavlje/leopardove glave), Hrvatske i Slavonije.

U tom razdoblju nastala je **1610. god. grbovnica Ivana Budora** koju je izdao Matija II. također kao kralj Ugarske. Vladari su redovito u grbovnice koje su dodjeljivali uvrštavali svoj vladarski grb, bilo sjedinjeni grb, štit s grbovima zemalja kojima su vladali, bilo sjedinjeni grb, dinastički grb okružen grbovima pojedinačnih zemalja. Vladarski se grb u grbovnicama nalazio na različitim mjestima, najčešće u sklopu oslikane stranice s dodijeljenim plemićkim grbom. Moglo se zbog toga očekivati da će i grbovnica dodijeljena Ivanu Budoru sadržavati vladarski grb Matije II., i to u obliku kakav se istodobno, 1609. – 1611., nalazio na Matijinim talirima, tj. štit s grbovima Ugarske, Češke, Hrvatske (tri lavlje/leopardove glave) i Tirola. Naprotiv, u njoj se na oslikanoj stranici nalaze zasebni štitovi s grbom Ugarske (starim i novim) te između njih, istaknut u središnjem mjestu, zaseban štit sa sjedinjenim grbom Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Tajnik bečke Ugarske dvorske kancelarije Laurencije Ferenczffy izradio je tekst i likovnu opremu lista s grbom u dogovoru s Budorom. Budor je svoj društveni status želio potvrditi grbovnicom za koju je trebao platiti određenu taksu,[48] ali je u dodiru s kraljevskim tajnikom mogao i predlagati njezin stvaran i simbolički sadržaj. O intenzivnim Budorovim dodirima s tajnikom bečke Ugarske dvorske kancelarije svjedoči sačuvana prva, kraća verzija teksta grbovnice iz lipnja 1610. koju je Ferenczffy na Budorovo inzistiranje, i vjerojatno uz dodatnu nagradu, do prosinca te godine nadopunio i znatno proširio.[49] Zbog toga je Budor mogao utjecati na Ferenczffyja da dotadašnju praksu središnjih institucija u označavanju državnopravnog jedinstva triju kraljevina u sklopu zemalja ugarske krune pretoči iz pisanog oblika u heraldički izraz.

Budor je u to vrijeme – po završetku Dugoga rata – obavljao različite civilne službe, sudjelovao je u radu županijskih skupština i Sabora, pripadao je staležu koji je bio nositelj plemićkog protonacionalizma i koji je sebe osjećao nositeljem političkog identiteta Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Shvaćanje o političkom jedinstvu i jedinstvenom identitetu triju kraljevstava u njegovoj grbovnici prvi put nije izraženo samo tekstom već i grbom kao vizualnim medijem. A cjelokupna ilustrirana stranica grbovnice sadrži simbole kojima je Matija II. označen kao kralj Ugarske uz naglašenu ulogu kralja Dalmacije, Hrvatske i Slavonije kao zasebnog političkog identiteta. Sjedinjenim grbom hrvatskih zemalja, grbom (grbovima) Ugarske te likovima ugarskih kraljeva sv. Stjepana i sv. Ladislava – izražena su Budorova shvaćanja i shvaćanje hrvatskoga plemstva o zasebnom političkom identitetu Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavoni-

[48] PALFFY, Plemićka obitelj Budor, 3.
[49] PALFFY, Plemićka obitelj Budor, 6.

je u zajednici s Ugarskom. Kraljevski tajnik Ferenczffy, oblikujući stranicu kao cjelinu, činio je to, pak, u skladu sa shvaćanjima središnjih habsburških i ugarskih institucija koja su dolazila do izražaja u načinu na koji su one označavale središnje hrvatske političke institucije, napose naslovom bana. Učinio je to uz suglasnost kancelara bečke Ugarske dvorske kancelarije Valentina Lééepesa koji je grbovnicu supotpisao, također uz suglasnost Matije II., koji je, poput svojih prethodnika, provodeći politiku centralizacije, formalno uvažavao političke identitete zemalja kojima je vladao.

Tzv. **hrvatski taliri iz razdoblja 1613. – 1616.** nastali su, pak, u novim prilikama. Nakon Rudolfove smrti 1612. Matija je preuzeo krunu Njemačko-Rimskog Carstva, a ta je promjena došla do izražaja u novom izdanju Matijinih talira, tzv. hrvatskih talira.[50] Na njima je istaknut novi status Matije II. kao cara Njemačko-Rimskog Carstva, a raspored njegovih ostalih vladarskih naslova i grbova je promijenjen. Grb Ugarske izdvojen je iz grba na reversu i prenesen najprije na rub reversa, a zatim na rub aversa,[51] grb Tirola uklonjen je iz grba, te je na rubu ostao samo naslov Matije kao kneza Tirola. U samom kvadriranom štitu uklanjanjem grba Ugarske i Tirola ostala su upražnjena dva polja (1. i 4. polje) te je u 1. polje, gdje se nalazio grb Ugarske, unesen grb Češke, u 2. je polje premješten grb s tri lavlje/leopardove glave, sada kao grb Dalmacije, a u preostala dva ispražnjena mjesta uneseni su u 3. polje grb Hrvatske sa šahiranim poljem te u 4. polje grb Slavonije (sl. 8).

Poruka koju nose nova izdanja Matijina talira iz 1613. – 1616. nije sasvim jasna.[52] U njima su izuzetno naglašeno prisutni simboli Hrvatskoga Kraljevstva, a to se može smatrati i nastavkom prakse započete 1610. s grbovnicom Ivana Budora u kojoj su se prvi put u grbu našla sva tri hrvatska grba i istodobno sva tri grba u jednom štitu. Nije se, doduše, moglo očekivati da će Matija u skučenom prostoru talira ujediniti tri grba u zasebnom štitu, ali je činjenica da to nije učinio i da je uz njih u grbovni štit unesen u 1. polju grb Češke. Utoliko je opravdano takva izdanja neobvezatno nazivati hrvatskim talirima.

[50] Arheološki muzej u Zagrebu, Talir Matije II. iz 1616. god, inv. br. E18955.; v. kod: PEIĆ ČALDAROVIĆ, STANČIĆ, 58, 232.

[51] Ugarski je grb na prvim primjercima novog izdanju talira bio smješten na reversu, uz rub ispod repa carskoga grba, što je izazvalo reakciju plemstva u Ugarskom saboru, te je 1616. prebačen na avers. RENGJEO, 12.

[52] RENGJEO, 13-15 ocjenjuje da motivi za grb na talirima nisu sasvim jasni, ali je uvjeren da je grb oblikovan uz suglasnost Matije II.

Dug put prema „izlasku iz plurala“

Grb iz grbovnice Ivana Budora iz 1610. god. prvi je sjedinjeni grb Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Nakon toga postupno je prevladala praksa prikazivanja triju grbova zajedno, povezanih na različite načine. Najčešće su to u sljedećem razdoblju činili banovi. Oni su dotadašnju praksu isticanja svog naslova bana Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prenijeli i na uporabu grba. Prvi sjedinjeni grb nakon grba u grbovnici Ivana Budora bio je sjedinjeni grb s tri grba u jednom štitu na ploči u zidu iznad groba Tome Erdödyja iz 1624. god. u zagrebačkoj katedrali. Na njoj je na vrhu ploče uklesan grb, a ispod lika Tome Erdödyja u sklopu natpisa naveden je i njegov puni naslov nekadašnjeg bana – OLIM REGNOR[VM] DAL[MATIAE] CRO[ATIAE] & SCLA[VONIAE] BANI. Tako su se prvi put našli zajedno sjedinjeni grb i puni naslov kraljevstva (sl. 9, 10).[53]

Simbolično je da se Toma Erdödy spominje u grbovnici Ivana Budora, u popisu najviših crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika u vrijeme kad je grbovnica 1610. god izdana i da je naveden punim banskim naslovom kao *comes Thoma Erdeödij de Moniorokerék regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae banus*[54].

Nakon toga na banskim su zastavama ili uz portrete banova isticani sjedinjeni grbovi, tj. tri grba u jednom štitu, ili složeni grbovi, tj. tri odvojena grba zajedno. Takav se sjedinjeni grb s tri grba u jednom štitu nalazi na portretima bana Ivana V. Draškovića iz 1732. – 1833. i bana Franje Nadasdyja oko 1758. Složeni grbovi, tj. tri grba kao jedna cjelina na banskim zastavama, nalaze se na zastavama banova Nikole II. Erdödyja s kraja 17. st., Ignjata Gyulaja (1806. – 1831.) i u 19. st. Franje Vlašića 1831. te iz 1848. god. na banskoj zastavi Josipa Jelačića na kojoj su tri grba povezana gornjim uglovima te okrunjena kraljevskom krunom. Sjedinjeni grb s tri grba u jednom štitu rabljen je i u drugim prigodama, a uzakonjen je 1868. god. odlukom Hrvatskoga sabora u sklopu teksta Hrvatsko-ugarske nagodbe i ostao je u službenoj uporabi sve do 1918. god. Dotle se u javnosti izdvojio grb s crvenim i bijelim poljima kao jedinstveni simbol hrvatskoga državnog i nacionalnog identiteta.

53 PEIĆ ČALDAROVIĆ, STANČIĆ, 87-88, 240.
54 PALFFY, Plemićka obitelj Budor, 53.

Slika 9. Ploča u zidu iznad groba bana Tome Erdödyja u zagrebačkoj katedrali, 1624. god.

Slika 10. Ploča u zidu iznad groba bana Tome Erdödyja – detalj

The First United Coat of Arms of the Kingdoms of Dalmatia, Croatia and Slavonia Dating 1610

Summary

According to the so-far conducted research regarding the history of the Croatian coat of arms, the first Croatian united coat of arms – the one including the coats of arms of Croatia, Slavonia and Dalmatia in a single shield – was found on the sepulchral slab of Ban Toma Erdödy dating 1624. The literature registers these three coats of arms together for the first time in the thaler of Mathias II dating 1613–1616 (the so-called Croatian thaler); joined with the Czech coat of arms, they formed a part of Mathias's dynastic coat of arms. In their research, the authors showed that the first Croatian united coat of arms was to be found in the armorial patent, which the Hungarian-Croatian king Mathias II Habsburg had granted to the nobleman Ivan Budor in 1610.

The authors offer – in brief – the history of the Croatian coat of arms, which was for the first time registered towards the end of the 14th century (three lion/leopard heads). During the times of the disintegration of the Croatian kingdom and the Ottoman conquests, towards the end of the 15th century, separate coats of arms were formed, representing the three historical Croatian lands: Croatia (chequy shield), Slavonia (with the basic motive of marten), while the initial coat of arms of the integral Croatian kingdom became the Dalmatian coat of arms. At the beginning of the 15th century, Dalmatia fell under the Venetian rule, major parts of Croatia and Slavonia were conquered by the Ottoman Empire, and the *reliquiae reliquiarum* of Croatia and Slavonia accepted, together with Hungary, at the beginning of the 16th century, the rule of the Habsburg dynasty. The nobilities of Croatia and Slavonia developed separate political identities; hence, there were two parliaments (class assemblies) – the Croatian and the Slavonian. Joint fight against the Ottoman Empire and the migrations of the population had united the Croatian and the Slavonian nobility, so that as of 1558, it held sessions in one parliament. The unique political identity became symbolically represented in the high office of Ban, the holder of the central political and military power (Ban of the Kingdoms of Dalmatia, Croatia and Slavonia), and in the title of parliament (Parliament of the Kingdoms of Dalmatia, Croatia and Slavonia). The Croatian and the Hungarian nobilities collaborated in the fight against the Ottoman Empire, and jointly put up resistance against the rulers who strived to centralise the power in the Habsburg Monarchy and to limit the autonomy of Hungary and Croatia. The Croatian nobility affirmed thereby the unique political identity of Croatia, Slavonia and Dalmatia in community with Hungary. The long-lasting war that had been fought at the turn of the 16th and the 17th centuries, which ended in peace in 1606, showed that the Ottoman Empire had passed its climax and that the way was opened for planning the "reconquista" – the repulsion of the Ottoman Empire from Central Europe and the Balkans, and thereby also the restoration of the territorial unity of Croatian lands. In such circumstances, the first Croatian united coat of arms, which includes the coats of arms of Croatia, Slavonia and Dalmatia in a single shield, was formed. It represents the patriotism, or rather the proto-nationalism

of the nobility based upon the notion of the unique political identity of the Kingdoms of Dalmatia, Croatia and Slavonia. This coat of arms may be seen in the armorial patent, by which the Hungarian-Croatian king Mathias II Habsburg had granted family coat of arms to the nobleman Ivan Budor. In the armorial patent, the coat of arms is located above the Budor family coat of arms, and between the old coat of arms of the Arpads and the new coat of arms of Hungary. Thereby, the perception of the unique political identity of the Kingdoms of Dalmatia, Croatia and Slavonia in community with the Kingdom of Hungary is expressed. This coat of arms was a symbol of the process in the course of which the Croatian name and coat of arms with red and white fields would in the following centuries become affirmed as a unique symbol of the identity of both the nation (Croats) and the state (Croatia).

Keywords: heraldry; armorial patent; the first Croatian united coat of arms; Mathias II; Ivan Budor; Ban Toma Erdödy.